

Tesařík obrovský. Foto Jan Miklín, <https://www.janmiklin.cz>

K historickým nálezům čtyř vzácných druhů tesaříků a jejich vymizení z území Karlovarského kraje

Pavel Jaška a Tomáš Fiala, AOPK ČR, Regionální pracoviště Správa CHKO Slavkovský les

Česká krajina prodělala v posledních staletích dramatický vývoj. Překotné změny, které se udály nejen v souvislosti s nástupem industrializace v 18. století, zásadně změnily způsob obhospodařování našich lesů, ale i otevřené krajiny. Základní problém spočíval v opuštění starých způsobů hospodaření. V lesích to byla zejména lesní pastva (tj. pastva domácích zvířat v lesích) a výmladkové neboli pařezinové hospodaření (tj. les se obnovuje především z pařezových nebo kořenových výmladků, nikoliv výsadbou nebo zmlazením). Volnou krajinu zásadně negativně poznamenala kolektivizace a intenzifikace zemědělství. Prosvětlené nízké a střední lesy nahradily zapojené lesy s nepřírozenou druhovou skladbou a vysokým zakmeněním. Lesní hmyz, vázaný právě na řídké prosvětlené lesy, který v naší krajině přežívaly tisíce let, najednou přišel o svá stanoviště (Konvička et al. 2004).

Zcela zásadně je tento trend patrný v nižších polohách, kde se díky příznivému klimatu rozvinula druhově nejpestřejší společenstva prosvětlených lesů, ta patří dnes k těm nejohroženějším v naší přírodě. Další hřebíček do rakve přišel s intenzivním využíváním lesů, kdy lesní hospodáři neopouštějí v lesním prostředí staré, odumírající a mrtvé stromy a na zemi ležící dřevo větších, ale i menších dimenzí (viz např. Jaška et Krásenský 2017). Obdobná situace platí i pro nelesní zeleň, tedy aleje, parky nebo sady v převážně zemědělské krajině, kde jsou odumírající a mrtvé stromy z bezpečnostních i jiných důvodů přednostně odstraňovány, případně zarůstají náletovými dřevinami (Krása 2014). Do toho vstupuje aplikace biocidů na sousedních produkčních plochách. Toto vše má za následek dramatické ubývání druhů živočichů vázaných právě na poslední životní fáze stromů.

Přestože Karlovarský kraj patří mezi klimaticky nejméně příznivé kraje v ČR, i zde se naši předkové mohli setkat s teplomilným velikánem naší hmyzí říše, **tesaříkem obrovským** (*Cerambyx cerdo*). Ten byl dokumentován pouze jedinkrát, a to v Lokti nad Ohří mimořádným amatérským zoologem své doby františkolázeňským lékařem Antonem Aloisem Palliardim (1799–1870; Sláma 1998). Na území České republiky se jedná o mizející a vzácný druh řazený dle Červeného seznamu mezi druhy ohrožené (Kabátek et Skořepa 2017). Hojnější je nyní jen na několika lokalitách v jižních Čechách a na jižní Moravě. Tesařík napadá zejména živé osluněné staré duby, jejichž dřevo potřebuje ke svému vývoji. Nemusí se přitom jednat jen o rozvolněné lesní porosty, ale také dubové aleje nebo solitérní stromy v pastvinách. Právě útlum pastvy a změny v lesnickém hospodaření v 18. století negativně ovlivnily dlouhodobou existenci vhodných biotopů tesaříka obrovského a přispěly tak k jeho vymizení z nejzápadnějších Čech. Klíčovou roli sehrál nepochybně zánik pařezin, které zřejmě tvořily základní biotop tesaříka obrovského v říčních kaňonech západních Čech (L. Čížek úst. údaj). Vlastní změny v zemědělské a pastevní krajině, které měly a mají za následek likvidaci starých solitérních stromů, případně jejich zarůstání, přišly sice v Karlovarském kraji až po vymizení druhu, nicméně na zbývajícím areálu rozšíření představují zásadní problém, a to nejen pro největšího z českých brouků.

Dalším klenotem české entomofauny je ohrožený **tesařík alpský** (*Rosalia alpina*), který byl v Karlovarském kraji na Chebsku sbírán ještě koncem 18. století (Riegger 1793). V ČR se dnes udržují populace pouze v okolí Bezdězu, Bílých Karpatech a v oblasti soutoku řek Moravy a Dyje. Základní problém ohrožení tesaříka alpského je obdobný jako u předešlého druhu. Upuštění od lesní pastvy, zánik světlých lesů a likvidace starých stromů. Kromě těchto faktorů nelze opomenout radikální převod původních podhorských a horských světlých bukových pralesů na smrkové monokultury. Vzácněji jsou zbytky bučin chráněny formou maloplošných rezervací, kde však díky absenci tradičního hospodaření došlo k příliš hustému

zakmenění a zápoji korun, což světlomilným a polostínomilným druhům, jako je právě tesařík alpský, nesvědčí. Současně plošná těžba starých bukových porostů, odstraňování nemocných stromů, zlomů a souší znamená kritický zásah do reprodukční schopnosti populací, neboť vývoj larev tohoto druhu probíhá v suchém a polosuchém dřevě. Problémem může být také těžba s následným skladováním buků v lokalitě výskytu. Pokácené a složené dřevo na lesní skládce dřeva se svými mikroklimatickými podmínkami velmi podobá stojícím zlomům a odumírajícím stromům, které tesařík alpský preferuje při kladení vajíček. Samice tak mohou klást přednostně právě do klád připravených k odvozu. Pokud k tomu dojde, může to pro slabou populaci znamenat reprodukční katastrofu (Sláma 1998, Marhoul et Turoňová 2008). Velmi zajímavé je v posledních dekádách pronikání tesaříka alpského na území České republiky povodím Moravy a Dyje (Drag et al. 2012). Tesařík zde obývá prostředí, které se zásadně liší od tradičně přijímaných biotopových nároků podhorských a horských poloh. Tesařík v lužních lesích nížin preferuje jilmy, javory a jasaný. Dokonce zde toleruje i stanoviště s větším zástinem. Přestože šířením moravskými luhy svítla tesaříku alpskému u nás nová naděje, neznamená to, že by nové nížinné populace nebyly ohroženy na existenci. Příčiny jsou obdobné jako u populací vyšších nadmořských výšek. Hlavní problém představuje zejména intenzivní

Tesařík alpský.
Foto Radek Hejda, Fotoarchiv AOPK ČR.

Karlsbad 1918

Tesařík drsnorohý s lokální štítkem ze sbírek Muzea Karlovy Vary. Foto Archiv Muzea Karlovy Vary.

Tesařík horský. Foto Milan E. F. Sláma.

lesnictví, které odstraňuje staré, odumírající a mrtvé stromy, současně dostatečně nepodporuje druhovou a strukturní diverzitu porostů. Ochranařsky zajímavé je nedávné rozluštění záhady, zda nižinné populace tesaříka alpského pocházejí z karpatských tesaříků, nebo zda se jedná o šíření geneticky odlišných populací z jižnějších částí Evropy. Závěry ukazují, že středoevropští podhorští tesaříci sestoupili do nižších poloh. Důvod tohoto šíření spočívá zjevně v přerodu původních středoevropských dubových „savan“ na zapojené lesy s převahou javoru, jilmu a jasanu (Drag et al. 2015). Takové zjištění je nepochybně povzbudivé z pohledu ochrany českých populací tesaříka alpského, neboť „původní“ populace světlých bučin vyšších poloh doslova zápolí o přežití.

Méně známý ohrožený **tesařík drsnorohý** (*Aegosoma scabricorne*), patří mezi naše největší tesaříky. Žije v osluněném mrtvém dřevě často dosud stále živých volně stojících stromů. Obývá nejčastěji lužní porosty vrb a topolů, najdeme ho také v parcích, alejích a podobně. V Karlovarském kraji jsou známy dva nálezy, které jsou podloženy exempláři umístěnými ve sbírkách Muzea Karlovy Vary a Národního muzea v Praze. Oba pocházejí z roku 1918, autorem nálezů byl sběratel Reinhardt (Heyrovský 1933, Sláma úst. údaj). Přesnou lokalizaci sběrů však neznáme. Možný historický výskyt na Karlovarsku podporuje současný ojedinělý výskyt druhu v Sasku a Braniborsku (web1). Na území České republiky je v současné době tesařík drsnorohý znám jen z Moravy. Ačkoliv

byl donedávna vzácný, v posledních letech se šíří. V moravských luzích se stal pomístně běžným druhem. Důvod šíření zřejmě spočívá v optimálním stáří topolových výsadb z poválečného období. Dalším důvodem může být šíření bobra evropského (*Castor fiber*), který svou činností narušuje zápoj a zdraví břehových porostů, čímž je zpřístupňuje tesaříku drsnorohému (Čížek 2010). Jako každý druh dřevokazného hmyzu je však i tesařík drsnorohý vázán kontinuální přítomností živých stromů v optimálních stádiích růstu. Jeho momentální šíření tak může být jen dočasné, pokud optimální nabídka dřevin nebude mít delšího trvání na dostatečně velké ploše (Krása 2014).

Kriticky ohrožený **tesařík horský** (*Pachyta lamed*) není velikostně nebo barevně až tak zajímavým druhem, jako druhy předešlé, svou vzácností na území ČR však patří k nejohroženějším tesaříkům. Poslední známý nález v Karlovarském kraji pochází z roku 1953 z Mariánských Lázní, v České republice je častější snad pouze na Šumavě (Sláma 1998). Vzácnost druhu se může jevit velmi překvapivá zejména proto, že se jedná o druh vázaný především na smrk, který díky lidské činnosti v českých lesích naprosto dominuje na úkor listnatých dřevin. Tesařík horský však potřebuje k vývoji krátce uhynulé, volně stojící smrky, kdy musí být kůra na kořenových náběžích ještě čerstvá (Sláma 1998). Obývá tedy kvalitní zachovalé původní smrkové lesy s dostatkem odumírajících smrků. Les musí být zjevně opět světlý s nižší hustotou stromů. Právě takový poskytuje oslunění kořenových

náběhů, kam samice kladou vajíčka, a kde se vyvíjejí larvy. Absence světla v zapojených porostech dnešních lesů a nepřítomnost odumírajících stromů představují, obdobně jako u předěšlých druhů, zřejmě zásadní limitující faktory pro tesaříka horského. Bezzásahové smrkové rezervace, jaké známe např. z okolí Kladské ve Slavkovském lese, poskytují zřejmě dostatek odumírajících smrků. Zda však poskytují dostatečné oslunění kořenových náběhů, nevíme. Jistou naději představuje skrytý způsob života tesaříka horského, který nenalétává na květy. Dospělci se pohybují zpravidla v korunách stromů, a tak může druh na některých příhodných lokalitách unikat pozornosti (Sláma 1998).

Na příkladu čtyř druhů tesaříkovitých brouků jsme si ukázali jeden ze současných palčivých problémů naší krajiny. Přestože se může zdát, že díky vysokému zastoupení lesů jsou lesní druhy bezobratlých existenčně zajištěny, opak může být pravdou. Roli přitom nehraje jen devastace lesních porostů pěstováním nepřírozených smrkových monokultur na většině našeho území, ale také intenzita hospodaření v celé krajině. Buď neponecháváme v porostech poslední stádia života stromů, která jsou pro dřevokazný hmyz nezbytná, nebo naopak ponecháváme pozůstatky původních lesů bez jakéhokoliv hospodaření, čímž se tyto stávají pro druhy netolerující zástin neobyvatelné. Situace je zcela obdobná jak v zapojených lesích, tak u zeleně rostoucí mimo les. Je tragicky úsměvné, že dva naprosto zásadní nástroje pro podporu a udržení druhové rozmanitosti v naší přírodě nejsou využívány, i když prakticky nic nestojí. Prvním z nich je lesní pastva, kterou výslovně zakazuje zákon o lesích č. 289/1995 Sb. Druhým z nich je ponechávání odumírajících, mrtvých stromů a na zemi ležícího dřeva v krajině obecně, les nevyjímaje. Tyto naprosto zbytečné komplikace ochrany biodiverzity je třeba urychleně odstranit z naší legislativy a z myšlení lesních hospodářů a majitelů pozemků. Objevují se však již pokusy vymanit se z dřevních dob starých hospodářských postupů, jak ukazuje ponechávání doupných stromů při přípravách lesních hospodářských plánů nebo realizace lesní pastvy v lesích národního parku Podýjí nebo Jeseníkách. Lesní pastvu lze uskutečnit

jako odchylný způsob v lesích zvláštního určení a lesích ochranných, nicméně až po udělení výjimky krajského úřadu. Tato možnost zůstává však prakticky nevyužívaná. Zajímavou alternativou se např. jeví podpora pastvy v lesních porostech, které nejsou z hlediska lesního zákona jako lesy vedeny. Jedná se např. o lesem zarostlé pozemky, vedené v katastru nemovitostí jako ostatní plochy nebo travní porosty. Takové pozemky legislativně nejsou les, tedy nekolidují se zákazem pastvy v lesích. Nezbyvá tedy než doufat, že stávající běžnou hospodářskou praxi nahradí uvědomělé hospodaření využívající aktuální poznatky o potřebách naší krajiny. ■

Poděkování:

Srdečně děkujeme Mgr. Lukáši Čížkovi, Ph. D. za jeho podnětné připomínky k textu.

Literatura:

- Čížek L. (2010): Metodika na ochranu saproxylického hmyzu. Studie pro AOPK ČR, 40 pp.
- Drag L., Čížek L., Pokluda P., Hauck D., Honců M. et Roztočil O. (2012): Tesařík alpský a jeho výskyt v ČR. – *Živa*, 5: 247–250.
- Drag L., Hauck D., Bérces S., Michalcewicz J., Jelaska L. Š., Aurenhammer S. et Čížek L. (2015): Genetic differentiation of population of the threatened saproxylic beetle *Rosalia longicorn*, *Rosalia alpina* (Coleoptera: Cerambycidae) in Central and South-east Europe. *Biological Journal of the Linnean Society*, 116/4: 911–925.
- Kabátek et Skořepa (2017): Cerymbycidae (tesaříkoviti). In: Hejda R., Farkač J. et Chobot K. [eds.]: Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. – Příroda, Praha, 36: 612 pp.
- Heyrovský L. (1933): Pozoruhodné nálezy československých tesaříků. – *Časopis československé společnosti entomologické* 30: 18–21.
- Jaška P. et Krásenský P. (2017): Duchové pradávných lesů – bezkrídli křytosoci ve Slavkovském lese. – *Arnika*, 2: 2–6.
- Konvička M., Čížek L. et Beneš, J. (2004): Ohrožený hmyz nížinných lesů: ochrana a management. – *Sagittaria*, Olomouc, 79 pp.
- Krásna A. (2015): Ochrana saproxylického hmyzu a opatření na jeho podporu: metodika AOPK ČR. – AOPK ČR, Praha, 156 pp.
- Marhoul P. et Turoňová D. (2008): Zásady managementu stanovišť druhů v evropsky významných lokalitách soustavy Natura 2000. – AOPK ČR, Praha, 161 pp.
- Riegger J. v. (1793): Verzeichniss einiger böhmischen Insecten. (Coleopt., Lepidopt.) – *Arch. Gesch. u. Statist.*: 133–193.
- Sláma M. E. F. (1998): Tesaříkoviti – Cerambycidae České republiky a Slovenské republiky (Brouci – Coleoptera). – Milan Sláma, Krhanice, 383 pp.
- web1: <http://www.entomologie-stuttgart.de/ask/node/792&menu=fot&mode=ste>